

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ВИННИЧЕНКОВОЇ МЕТАФОРИ

Оригінальність художнього світу В. Винниченка, філософське заглиблення у внутрішній світ людини привертала й привертають увагу як читачів, так і дослідників. Метафоричність мови письменника ґрунтується на семантичних процесах, коли «форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [3: 350].

За стилістичною характеристикою розрізняють індивідуально-авторські й загальномовні метафоричні конструкції. Серед загальномовних є такі, образність яких відчують мовці, і метафори звичні, або стерті. Актуалізація живих метафор зумовлена низкою мовних і позамовних чинників, які формують нові значення та емоційно-оцінні плани. Джерелом Винниченкової метафори є будь-яка лексико-семантична сфера, зокрема це трансформований образ, що зберігає зв'язок із позначуваними фрагментами дійсності та ідеографічно співвідноситься із *«земною» моделлю світу* і *духовною сферою*. Серед метафор *«земної» моделі світу* за критерієм ключових слів розрізняємо групи метафор із певним лексичним наповненням. Художні образи створено переважно на

основі метафоричних структур, що містять такі лексичні одиниці: 1) найменування представників флори чи фауни: *Я показую Кості танок лісів і ланів* (1: 260); 2) географічні назви, які символізують світобудову: *Вік мотузяного хазяйства зступає з шляху і дає дорогу машині, азія дає дорогу Європі!* (2: 41); 3) назви на позначення транспорту: *Чох-чох-чох!» – несло з поля запахкане, поспішне дихання поїзда* (1: 30); 4) метафоричне перенесення 'тварина – людина': *Коли б у неї були гроші, хіба навіть їхній милий деспотичний батько віддав би її за цю гнилу мавпу?* (1: 422).

Джерелом для утворення продуктивних метафоричних структур «земної» моделі світу слугують такі концепти: *море* (*Навіть море дихає сонно, ритмічно здійснюючи і спускаючи мереживо берегових хвиль* (1: 261); *вітер* (*Хіба те знав нічний вітрець, син неба і степів?* (1: 27); *дощ* (*Часом підводжу голову й тоді моє лице обвіває дощовий порох...* (1: 212).

Метафори на позначення *духовної сфери та почуттів* є визначальними для розуміння особливостей ідіостилю В. Винниченка. Основні репрезентації найбільш поширених концептів – *життя, душа, мудрість, думки, страждання, мука, почуття, святість* – виконують концептуальну функцію, даючи нові назви абстрактним сутностям. Так, метафори з компонентом *душа* в авторських текстах ілюструють образні паралелі: «душа – дзеркало душі людини», «душа – болюча колючка»: *Мені здається, найвірніше дзеркало душі людини не очі, як гадають, а ніс* (1: 207), *Зараз вирішиться все те, що ночами і днями стоїть болючою колючкою в душі...*(1: 419).

Метафори з концептом *мудрість* не зазнають суттєвих змін семантики й не належать до домінант ідіостилю В. Винниченка. Вони здебільшого функціонують у межах загальномовної семантико-стилістичної парадигми: *І почув, як з ніжним, тужним дзвоном упала... якась нова краплина мудрості* (1: 127). До індивідуально-авторських знахідок письменника належить і синонімічна метафора, де подається філософська інтерпретація поняття «мудрість»: *Доктор Верховдуб обережно й дбайливо ніс через життя келих своєї мудрості, зібраної по краплі з гірких і солодких квітів буття* (1: 124). У процесі творення метафоричного образу *життя* автор актуалізує загальновідомі

паралелі. Так, найпродуктивніший період у житті людини названо **часом цвітіння**: *Кожна людина, перебувши час цвітіння, починає збирати келих своєї мудрості* (1: 124).

Досить часто В. Винниченко поєднує виразно віддалені денотати, спонукає читача активізувати в уяві певні асоціативні зв'язки між елементами реальної дійсності, які зазвичай належать до різних логічних планів, наприклад: *фізичне явище – психічне явище: Вони [згуки] несли з собою шматки страждання, шматки невилікованої журби й були сміливі і горді через те* (1: 29); *Хіба що часом крізь заклопотаність раптом викришиться іскорка веселого гумору* (1: 431); *конкретне явище – абстрактне явище: І сльози муки за себе, за нього, за отих «усіх» котяться по лиці безупинно* (1: 428). Предметноцентричну основу метафоричних структур репрезентують сполуки, у яких конкретний, ментально маркований образ денотата виявляє асоціативні зв'язки з психічними явищами: *Йому трудно в цю хвилину знайти позитивне в тім ланцюзі страждань, який намічався в будуччині* (1: 231); *І ціла буря гніву вже крутилась і здіймала з dna душі стовпи думок і почувань* (1: 35).

Індивідуально-авторські метафори В. Винниченка на зразок *недогарки почуття, шкаралупа святості* семантично місткі й характеризуються конотативною різноплановістю, напр.: *Мені треба раз на все покінчити з цим, одірвати від себе цю думку, притоптати чуття, розкидати ногами недогарки його* (1: 217); *що в неї там за цею непорушною шкаралупою святості* (1: 243).

До виразного ядра Винниченкових метафор належать експресивно-оцінні структури, що забезпечують образну характеристику зовнішності людини. Так, ключове слово *очі* активно функціонує у творах усіх періодів діяльності письменника. Це, очевидно, зумовлено специфікою світосприйняття автора. Часто ж зовнішність персонажів пов'язана з їхнім внутрішнім світом: *А в очах, у синіх вікнах у темних рямцях, усе так само гостро і крижано переливався блиск* (1: 153); *в очах стояли теплі, жовті віники променів* (1: 419); *Сині квітки накрились темними шовковими щіточками вій і потупились* (1: 148). У метафорах, що містять опис зовнішності, звичний іменник *посмішка*: *Труда стріпує посрібленими посмішкою місяця кучерями...* (1: 423); *з кожною його атестацією миготить хвостик посмішки* (1: 395).

Активні в ідіолекті В. Винниченка метафоричні структури, побудовані на звукових асоціаціях: *І жито журно слухало ті згуки, хиталось колосом і м'яко шепотіло з вітром, згуками і Василем* (1: 27); *Деся глибокою октавою покашлює грім* (1: 280); *А сад насмішкувато, іронічно шелестить кудлатим гіллям, і не знати – чи у змові він зі старим своїм хазяїном, чи просто сам сміється з них обох* (1: 419); *Деся збоку внизу сочно чиркала коса* (1: 61); *Дні сонячні, молоді, дзвенять ручалями, пахнуть розталою землею, чорною, масною* (1: 234); *меланхолійно шаруділи волохаті зелені коноплі* (1: 42); *Вийдеш у садок, – бджоли гудуть, мухи на скрипочках тягнуть тонкі дзвінки мелодії* (1: 67).

Отже, метафора – вагомий чинник індивідуальної мовотворчості В. Винниченка, продуктивний репрезентант його вербальної картини світу.

1. Винниченко В. К. Вибрані твори. – К., 2005.
2. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово зо тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». – К., 1999.
3. Тараненко О. О. Метафора // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2007. – С. 350-353.